Mihai BRĂSLAŞU
Universitatea din Piteşti

UN ROMAN NATURALIST RATAT: *DAN*, DE ALEXANDRU VLAHUȚĂ

Résumé: *Un mélange de procédés artistiques, surtout d'influence romantique, combinés avec des éléments du roman policier et parfois avec des points inattendus relevant du roman moderne, Dan est un roman qui atteint la « performance » de n'être pleinement aucun de ceux-ci, et d'autant moins un roman naturaliste roumain, tel que son auteur l'avait conçu au début.*

Mots-clés *: roman naturaliste, roman moderne, roman policier*

Ca romancier, Alexandru Vlahuță aparține acelui tip de creator pe care Albert Thibaudet îl numeşte „factice", adică incapabil de a ieşi din sfera vieții lor reale pentru a-şi crea personajele „pe direcțiile infinite ale vieții sale posibile". În 1893, anul apariției romanului *Dan* la Editura Graeve et. Company din Bucureşti, căsătoria sa cu Margareta, fiica generalului N. Dona, trecea prin momente dificile şi avea să se încheie, trei ani mai târziu, din cauza relației extraconjugale pe care aceasta o avea cu un văr primar şi în urma căreia a rezultat şi un copil. De fapt, Vlahuță mai trecuse prin coşmarul unui divorț în 1885, când se despărțise cu scandal de prima soție, Ida, fata profesorului de limba italiană F. Pagano de la liceul din Bârlad la care studiase şi în casa căruia fusese găzduit. Cunoscându-i antecedentele matrimoniale George Călinescu îl bănuie că foloseşte romanul pentru a-şi justifica eşecul în căsnicie şi a arunca vina exclusiv asupra celei pe care o cântase în poezie, dar pe care încerca să o pună într-o lumină nefavorabilă în proză. La fel de intransigent se arată Călinescu şi în judecata critică referitoare la valoarea artistică a romanului:

„Romanul *Dan* este un lucru cu totul searbăd, în stil jalnic şi, pe cât se pare, un denunț, înainte de divorț, al propriilor vicisitudini casnice ale autorului."[1]

Şi totuşi romanul lui Vlahuță a avut un succes răsunător la public aducându-i scriitorului un venit substanțial într-o epocă în care edițiile de o mie de emplare constituiau un adevărat record de editare: 5200 de emplare, din care 4000 se vând în şase luni. Comentat elogios şi amplu de Constantin Dobrogeanu Gherea, Bogdan Petriceicu Haşdeu şi Garabet Ibrăileanu, dar în aceeaşi măsură contestat – uneori cu violență, aşa cum am putut constata în cazul lui G. Călinescu –Vlahuță a stârnit pasiuni şi controverse. Nu putem exclude din rândul celor care l-au judecat cu asprime pe Titu Maiorescu, care afirmă răspicat că: „*Dan* al lui Vlahuță e stupid."

Tematic *Dan* este romanul eşecului în dragoste şi în căsnicie, al transformării iubirii în ură şi nebunie. Titlul inițial, *O viață pierdută*, se dovedeşte mult mai sugestiv din acest punct de vedere. Singura nuvelă din volumul de debut al autorului, din 1886, intitulat *Nuvele, Din durerile lumii*, anunță tema romanului prezentând destine aflate sub semnul nefericirii provocată de influența mediului social ostil asupra unor structuri sufleteşti neconformiste. Influențat de literatura naturalistă franceză, îndeosebi de romanele lui Zola, Alexandru Vlahuță îşi propune să urmărească, punând alături două temperamente diametral opuse, consecințele dramatice ale apropierii sentimentale dintre acestea. Proiectul este ambițios, dar lui Vlahuță îi lipseşte tocmai capacitatea de a urmări experimentul cu detaşarea şi obiectivitatea omului de ştiință de care dă dovadă Zola, care se foloseşte datele

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* p. 558

BDD-A5324 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:11 UTC)

experimentului exclusiv în scopuri literare. Nereuşind să se detaşeze de propriile sale emoţii şi sentimente, Vlahuţă ajunge, fără să vrea, în situaţia ridicolă de a-i furniza celui mai odios dintre personajele romanului său, avocatul Peruianu, emplul necesar pentru a-şi demonstra afirmaţia că romancierii români sunt incapabili să scrie literatură de factură naturalistă:

„Ce, românii ştiu să scrie literatură? Maimuţăresc pe franceji, cică sunt şi ei naturalişti, şi scriu nişte fleacuri, nişte grosolănii de mahala şi de stradă... şi se extaziază unii de alţii!... Şarlatani, ascultă ce-ţi spun eu, toţi sunt şarlatani."[1]

Fiindcă nu reuşeşte să se debaraseze de propriile sale probleme şi să se ridice la înalţimea artistică necesară unei perspective obiective asupra acestora, Vlahuţă le transferă în roman şi reuşeşte performanţa negativă de a le transforma într-o teză pe care se chinuie să o ilustreze, cu speranţa că îşi va justifica opţiunile morale. Consecinţele sunt negative în marea majoritate a componentelor romanului. Compoziţia intrigii, lipsită de obiectivitatea rece a romancierului naturalist, respectă cerinţa fundamentală a romanului sentimental de reducere semnificativă a numărului evenimentelor ce se petrec în roman pentru a da întâietate analizei reacţiilor sufleteşti ale personajelor faţă de acestea şi pentru a conferi un caracter subiectiv accentuat motivaţiei comportamentului acestora. Preocupat exclusiv să-şi demonstreze teza, Vlahuţă devine părtinitor acordându-i dreptul la exprimarea gândurilor sale aproape exclusiv *alter ego*-ului său literar, Dan. Partea adversă, Ana, are această ocazie doar o singură dată, spre sfârşitul romanului.

Nu lipseşte din argumentaţie nici adresarea directă către cititori, procedeu specific romantic, dar nepotrivit cu relatarea cu pretenţii de obiectivitate a naraţiunii la persoana a treia pentru care a optat Vlahuţă. Dând glas propriilor cugetări în legătură cu efectul vindecător a timpului asupra tuturor durerilor omeneşti, autorul devine patetic şi îşi ia cititorii drept martori ai suferinţelor eroilor săi pentru a-i implica afectiv în trăirile lor interioare şi a le câştiga simpatia faţă de acestea.

Aceeaşi atitudine partizană şi lipsită de echilibru, consecinţă a nerespectării canoanelor romanului naturalist, o dovedeşte Vlahuţă şi în ceea ce priveşte compoziţia celor două personaje principale. În timp ce Dan tinde să acapareze toate trăsăturile pozitive de caracter, Ana Racliş devine depozitara tuturor tarelor morale ale clasei din care provine. Şi aceasta pentru că, în opinia autorului, susţinută şi demonstrată cu acribie în roman, una dintre cauzele principale ale eşecului în căsnicie al eroului său este reprezentată de apartenenţa la două clase sociale diferite a celor doi parteneri. Autorul aruncă întreaga responsabilitate pentru destrămarea familiei celor doi exclusiv asupra Anei Racliş. Descendentă răsfăţată şi superficială a unei vechi familii boiereşti, ea nu dovedeşte, în ciuda nobleţii naşterii, şi aceeaşi noblețe de caracter ca Vasile Dan, care provine dintr-o familie nevoiaşă. Autorul uită totuşi, sau se face că nu observă, că la fel de îndreptăţită să sufere şi să fie nefericită este şi Ana. Obişnuită cu un anumit standard de viaţă, ea se vede prizoniera unei căsătorii alături de un om, în talentul şi noblețea sufletească a căruia crezuse, nu fără motive, preocupat exclusiv să se autocompătimească în loc să încerce să iasă cât mai repede din postura de judecător amărât de ţară pentru a-i oferi soţiei sale condiţii de viaţă cât mai apropiate de cele cu care fusese obişnuită. Drama Anei nu contează pentru autor şi de aceea nici nu insistă aproape deloc asupra ei în roman. Preocupat exclusiv să se justifice, Vlahuţă pierde şansa de a conferi compoziţiei intrigii echilibrul necesar.

Ca structură tipologică Dan este cap de serie într-o galerie de personaje care au făcut carieră în romanul românesc. El este inadaptabilul învins, adică acel intelectual onest

[1] Alexandru Vlahuţă, *Dan*, ediţie îngrijită, note, prefaţă de Valeriu Râpeanu, Editura Vivaldi, Bucureşti, 1993, p. 88

BDD-A5324 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:11 UTC)

care reuşeşte prin muncă şi inteligență să îşi depăşească propria condiție socială. El porneşte în viață cu elanuri sufleteşti mari şi cu idealuri nobile, dar şi le vede spulberate rând pe rând din cauza mediului obtuz şi corupt în care trăieşte, a unor indivizi cu serioase tare morale, a incapacității femeii iubite de a-l înțelege şi nu în ultimul rând din pricina unei construcții sufleteşti hipersensibile. Aceasta este în coordonatele sale esențiale imaginea pe care Vlahuță vrea să o sugereze cititorilor despre Vasile Dan, personajul principal al romanului său.

Caracterizarea directă este principalul mijloc de compoziție a personajelor romanului şi ea se desfăşoară stereotip pe două coordonate: starea actuală a personajului, pe de o parte, şi istoria evoluției respectivului personaj spre această stare, pe de altă parte. În stil specific romantic, apariția în narațiune a unui nou personaj este imediat urmată de caracterizarea acestuia. În afară de analepsă, Vlahuță mai foloseşte, pentru caracterizarea lui Dan, procedeul portretului în oglindă. Privindu-se în oglindă, personajul are posibilitatea să se redescopere ca şi cum atunci s-ar fi văzut pentru prima oară. Asemănarea cu *Sărmanul Dionis* eminescian este nu numai evidentă, ci şi supărătoare.

Modul în care Vlahuță dezvoltă tema geloziei, folosindu-l pe Dan ca mijlocitor al ideilor sale, se înscrie pe o curbă ascendentă din punctul de vedere al complexității manifestărilor, cu repercursiuni pozitive în planul realizării artistice nu numai în ceea ce priveşte caracterizarea personajelor ci şi în compoziția intrigii romanului şi implicit a ilustării temei acestuia. Este evident că, spre deosebire de Bolintineanu care a reuşit să surprindă în *Elena* gelozia în două ipostaze diametral opuse, cea violentă în manifestări şi plină de regrete după trecerea furtunii a lui Alexandru Elescu şi gelozia liniştită, normală, am putea zice, pentru un suflet îndrăgostit întâia oară, a Elenei, Vlahuță are avantajul de a fi simțit din plin amărăciunea şi suferințele acesteia.

Noutatea abordării acestei teme în romanul *Dan* constă în minuțiozitatea cu care autorul urmăreşte dezvoltarea dramatică a manifestărilor sale de la stadiul incipient al unui incident aparent banal până la cel final al declanşării nebuniei. Fiecare etapă este marcată de un eveniment care se petrece pentru prima dată în relațiile dintre cei doi soți, dar care are un ecou negativ imediat în sufletul hipersensibil al lui Dan. Dar ceea ce îl torturează cel mai tare este faptul că gelozia lui nu are un obiect precis, un rival asupra căruia să-şi poată revărsa întreaga ură şi pe care să-l facă responsabil de toate suferințele lui. Trebuie să-i recunoaştem lui Vlahuță, dincolo de patosul romantic al tiradei, capacitatea de disimulare a propriilor sentimente, de ancorare a sa într-o generalitate difuză cu tendință de sublimare a suferinței în sfărâmarea unui ideal. Procedeul folosit este reprezentat de dialogul revelator cu propria conştiință.

Gruparea personajelor în perechi antitetice, procedeu romantic de caracterizare, apare cu pregnanță în romanul lui Vlahuță. Introvertitului Dan îi corespunde extrovertitul Cezar Priboianu, cel pentru care gazeta şi gazetăria reprezintă familia sa. Caracterizarea celor doi se realizează prin intermediul a două propoziții cu structură identică, dar curprinzând fiecare dintre ele o enumerare de epitete în care unui adjectiv din prima îi corespunde antonimul său în cea de-a doua:

„Priboianu,gras, vorbăreț, expansiv cu toată lumea, zgomotos, iubitor de chefuri şi absolut străin de tot ce e artă. Dan, slăbuț, blajin, sfiicios cu lumea, pururea gânditor, contemplativ, figură şi temperament de artist.”[1]

Pe aceleaşi coordonate antitetice este construită şi perechea de personaje alcătuită din avocatul Mişu Peruianu şi ministrul Lambrino. Dacă în ceea ce-i priveşte pe Dan şi pe

[1] Ibidem, p. 32

BDD-A5324 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:11 UTC)

prietenul său Priboianu antitezele caracteriologice pornesc de la o temă comună pozitivă, perechea Peruianu-Lambrino cotrabalansează compoziţia, ambele personaje fiind variaţii pe o temă negativă. Inedită, şi tocmai de aceea demnă de remarcat, este tehnica folosită de Vlahuţă pentru caracterizarea acestor două personaje. Ea constă în focalizarea compoziţie portretului pe un detaliu anatomic comun, în cazul acesta ochii. Acesta devine punctul central al caracterizării în jurul căruia gravitează celelalte detalii fizionomice şi anatomice pentru a sublinia antitetic esenţa caracterului fiecărui personaj. Rezultatul este un Peruianu teluric, cu o pronunţată tentă de primitivism, de animalitate, şi un Lambrino solar, fermecător, dar la fel de lipsit de scrupule ca şi perechea sa.

Acelaşi procedeu al caracterizării antitetice îl foloseşte Vlahuţă şi în cazul Anei Racliş. De data aceasta antiteza nu mai este între două personaje ci între laturile opuse ale aceluiaşi personaj. Asemenea regelui Ciprului, Pygmalion, Dan vede în iubita sa întruchiparea perfectă a celor mai nobile, dar în acelaşi timp şi celor mai egoiste dorinţe ale sale. Transformată în Galateea prin puterea Afroditei, statuia perfectă devine în romanul lui Vlahuţă o Veneră destinată să transforme în infern viaţa celui care are nenorocul să se îndrăgostească de ea fără să vadă diferenţa dintre aparenţă şi esenţă. Asemănarea cu cele două ipostaze ale femeii în opera lui Eminescu este şi de această dată evidentă şi îl trădează pe epigonul lipsit de vigoarea şi geniul creator al maestrului său.

Faptul că în caracterizarea Anei Racliş Vlahuţă include şi elemente menite să sugereze grave tulburări comportamentale grefate pe un fond ereditar nu tocmai sănătos vine în sprijinul afirmaţiei lui George Călinescu conform căreia autorul îşi construia un alibi pentru divorţul de Margareta care urma să se producă nu peste mulţi ani de la publicarea romanului. În ipostaza de elevă de pension, Ana este descrisă ca o fiinţă răsfăţată, cu toane, cu manifestări de obrăznicie şi de răutate şi egoism de care profesorul ei, Dan, o vindecă prin bunătate, toleranţă, răbdare şi tact pedagogic. Aşa se vede pe sine Vlahuţă în vremea când preda filozofia la Institutul nou de domnişoare ale Elenei Miller-Verghi.

Ca roman sentimental, în care trăirile personajelor se presupune că trebuie să fie în prim-planul interesului autorului, *Dan* ar trebui să strălucească prin fineţea şi profunzimea analizei psihologice. Nu se întâmplă aşa, iar motivul principal este acela că, în loc să apeleze la virtuţiile artistice ale monologului interior ca modalitate directă de comunicare între personaj şi cititor, Vlahuţă optează pentru punctul de vedere al autorului omniscient, realizând o prezentare mediată a gândurilor şi sentimentelor care animă viaţa intimă a personajelor sale. I se refuză cititorului, din start, posibilitatea de a avea un acces direct, nemediat, la personajele romanului prin intermediul monologurilor interioare. autorul asumându-şi sarcina exclusivă de a explora lumea lor interioară. Lipsită de sinceritatea confesiunii şi contactului direct, analiza psihologică se transformă în romanul lui Vlahuţă într-o înşiruire de observaţii cu pretenţie de analiză psihologică.

Dar ca în mai toate componentele narative ale romanului său, autorul mai are şi momente de strălucire precum cel de la începutul Capitolului VI care ne duce cu gândul la tehnica narativă folosită de James Joyce în romanele sale şi consacrată literar sub titulatura de fluxul conştiinţei. Iată-l, aşadar, pe Dan, asemenea lui Stephen Dedalus din *Portretul de tinereţe al artistului* (*The Portrait of the Artist as a Young Man*, 1916), rezonând interior la impulsurile venite din realitatea exterioară.

Deşi se arată preocupat mai ales de soarta personajului său principal, Vlahuţă găseşte din când în când prilejul să acorde atenţie şi descrierilor de fundal. Cele mai reuşite contribuie la o mai precisă conturare a caracterului personajelor romanului, performanţă rar întâlnită în perioada de început a romanului românesc. Excepţiile, precum cele din *Ciocoii*

BDD-A5324 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:11 UTC)

vechi şi noi de Nicolae Filimon, nu fac decât să confirme regula. Condiția materială modestă a protagonistului romanului, Vasile Dan, este sugerată şi de aspectul stereotip al mobilierului camerelor închiriate în care locuieşte şi pe care le schimbă frecvent, sperând de fiecare dată să găsească altceva mai bun. Exisă în evocarea pieselor de mobilier, mereu aceleaşi şi de fiecare dată aşezate la fel, o disperare a personajului care vine din incapacitatea de a-şi depăşi condiția de intelectual sărac. Nelipsitul cufăr în care îşi ține hainele şi cărțile de literatură şi filozofie este menit să simbolizeze provizoratul şi continua căutare ce caracterizează viața eroului. Conştient sau nu, Vlahuță se arată şi de această dată urmărit de imaginea lui Eminescu, nedespărțit în peregrinările sale prin țară de valiza plină cu cărți şi manuscris în care probabil mai înghesuia şi ceva haine.

În roman este prezentată viața boemei literare bucureştene din rândurile căreia sunt nelipsiți prietenii lui Vasile Dan, aflați ca şi el în plină afirmare artistică. Cenuşii şi anoşti în slujbele lor oficiale, dar strălucitori în cercul restrâns al confraților în ale literaturii, ei dau culoare descrierilor şi aduc o notă de firesc şi realism în atmosfera destul de apăsătoare şi de cenuşie în care se desfăşoară cea mai mare parte a acțiunii romanului. În aceeaşi notă realistă este prezentat mediul redacțiilor de ziar cu personajele care le populează şi ale căror portrete autorul le realizează din câteva trăsături viguroase de penel. Impostorii şi lichelele literare, lipsiți de talent dar gata oricând să înalțe osanale puternicilor zilei pentru a primi câte un ciolan cât mai gras de ros, personaje precum Mişu Razi sau academicianul Curțius Borceanu, sunt eroii acestei lumi în care talentul literar este înlocuit de aranjamente de culise şi de meschine interese personale.

Atitudinea lui Vlahuță față de Bucureşti rămâne totuşi cantonată în zona clişeului romantic al oraşului ca loc al pierzaniei şi ruinei morale din care eroii nu se pot salva decât retrăgându-se în mediul sănătos de la țară. La primele probleme ale vieții de cuplu, Vasile Dan vede în oraş sursa tuturor neîmplinirilor sale, inclusiv cele literare. Cangrena socială şi morală îl împiedică să iubească şi să creeze. Evadarea din acest mediu toxic într-un paradis rural exclusiv i se pare soluția miraculoasă pentru recâştigarea armoniei conjugale şi a liniştii interioare necesare actului creației artistice.

Dacă în mediile intelectuale Vlahuță se mişcă firesc, fără inhibiții, la fel ca şi personajul său principal, descrierea satului şi a locuitorilor săi rămâne în romanul *Dan* doar la nivelul de intenție sublimă pentru că îi lipseşte tocmai elementul esențial, țăranii. Ei nu ies din clişeul unor țărani de operetă, cu rol mai mult decorativ în roman. Deşi târguşorul în care se mută eroii romanului este mai aproape de condiția unui sat decât de cea a unui oraş, cu excepția unor descrieri de natură prea generale pentru a sugera atmosfera specifică zonei, satul rămâne în romanul *Dan* la stadiul de proiect sublim, ca şi romanul pe care personajul principal al intenționa să-l scrie după o serioasă documentare asupra vieții țăranilor în sate din diferite zone ale țării. Autorul *României pitoreşti* ia uneori locul romancierului iar drumul cu trenul de la Bucureşti la Sinaia se transformă într-un jurnal de călătorie cu valențe de reportaj artistic.

Amalgam de procedee artistice cu preponderență romantice, combinate cu elemente de roman realist şi chiar cu sclipiri neaşteptate de roman modern, romanul *Dan* reuşeşte „performanța" de a nu fi niciunul dintre ele, şi cu atât mai puțin un roman naturalist românesc, aşa cum intenționase, la început, autorul său.

BDD-A5324 © 2005 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:11 UTC)

Bibliografie

*** *Dicţionarul esenţial al scriitorilor români*, coordonatori Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros, Bucureşti, 2000.
CALINESCU G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, Editura Minerva, Bucureşti, 1982.
CIOCULESCU Şerban, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii moderne*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971.
THIBAUDET Albert, *Fiziologia criticii*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1966.
VLAHUȚĂ Alexandru, *Dan*, ediție îngrijită, note, prefață de Valeriu Râpeanu, Editura Vivaldi, Bucureşti, 1993

BDD-A5324 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:11 UTC)